

NILS-ERIC SANDBERG:

En borgerlig lockelse

Socialdemokraterna har ett pedagogiskt övertag i kampen om väljarna genom att de erbjuder en samhällsvision, ett slutmål som eliminerar alla problem.

Om de borgerliga ska ge väljarna motiv att rösta borgerligt måste de erbjuda ett alternativ. De måste beskriva det öppna samhället som en lockelse. Förklara att staten inte kan garantera medborgarna mer än vad de själva producerar men däremot frihet för alla att försöka forma en egen framtid.

Redaktör Nils-Eric Sandberg är ledarskribent i Dagens Nyheter.

”Det här landet är inte riktigt färdigt”, sa en gång den nu kanoniserade Olof Palme. ”Gud bevare oss när det bli färdigt”, replikerade Jolo i DN.

Kan de borgerliga partiledarna idag förklara att ”Medborgarna i det här landet är inte tillräckligt fria?”

Palmes formulering är viktig: den visar hur partiet tänker, oavsett hur det talar. Den reflekterar också en fundamental skillnad mellan socialdemokratin och dess motståndare, om det finns några.

Socialdemokratin har sedan 1920 haft en grundritning för det färdiga samhället, ett program för samhällets omvandling tills det blev färdigt, så som partiet (och historien) vill ha det. Därmed har partiet också erbjudit alla människor en lösning på nästan alla deras problem.

Socialisera ekonomin . . .

Först en liten repetition; det historiska perspektivet kan vara mycket lärorikt, låt vara också deprimerande.

Partikongressen 1920 antog ett program för socialisering av näringslivet. Staten skulle överta produktionsmedlen. Den privata äganderätten var grunden till alla orättvisor och alla brister; den skulle avskaffas, och därmed skulle välståndet blomma och fördelas rättvist.

Nils Karleby, partiets självständige och därmed ensamme tänkare, kritiserade socialiseringen med pragmatiska argument. Att staten lade beslag på företagen skulle inte automatiskt leda till större produktion av varor som alla ville ha, påpekade han.

Vid kongressen 1932 tonades socialiseringsaspekten ned något, och ersattes —

främst genom Wigforss — av en planhushållningsidé: Staten skulle styra ekonomin, men behövde för den skull inte överta all enskild egendom.

Planhushållningen återkom som grundidé i partiprogrammet 1944, i efterkrigsprogrammet samma år, och i Myrdalkommissionens förslag för en politik som skulle lyfta Sverige över den väntade efterkrigsdepressionen. Investeringarna skulle styras, finans- och energibranscher förstatligas. Etc, etc.

Gunnar Myrdals huvudtanke var att planhushållning var nödvändig för full sysselsättning. Han fick i detta, liksom i mycket annat, fullkomligt fel.

Nu gick det inte riktigt så. Orsaken är intressant.

Huvudargumentet för först socialisering, sedan planhushållning, var ideologiskt: Partiet (och Historien) skulle via dessa reformer nå slutmålet, det färdiga samhället.

Men efterhand, sedan Historiens fullbordan dröjde, förändrades motivet för planhushållningen. 1944 kompletterades det ideologiska argumentet med ett pragmatiskt: Planhushållningen var — också — ett nödvändigt instrument för att bevara full sysselsättning och produktion i Sverige medan omvärlden gick ned i depression. Detta var Gunnar Myrdals huvudtanke. Han fick i detta, liksom i mycket annat, fullkomligt fel.

Valkampanjen 1948 handlade mycket om planhushållning. Kritikerna hämtade argument från Hayeks bok "Vägen till

träldom", översatt 1944. Socialdemokraterna var nära att förlora regeringsmakten, och övergav därefter planhushållningsstrategin; makten var viktigare än ideologin.

1949 devalverade England pundet med 30 procent mot dollarn. Sverige följde med. Kronan devalverades med 10-15 procent i genomsnitt mot de viktigare konkurrentvalutorna. Ett år efter kom Koreakriget. Den svenska industrin gick med en undervärderad valuta in i en stark internationell högkonjunktur. Industrins enda problem var att få arbetskraft. Det pragmatiska argumentet för planhushållning var därmed borta.

. . . eller vardagslivet?

Socialdemokratin släppte planhushållningsansatsen, fränsett försöket med löntagarfonder 1975. Industrin gick ju för egen maskin.

I stället bröt partiet ned socialiseringsambitionen på andra mål. Familjen, skolan, vården, bostäderna — dvs allt som låg utanför den internationella konkurrensens kontroll — skulle socialiseras. Grundritningen gjordes av makarna Myrdal på trettioalet. Föreställningen om det färdiga samhället har därefter applicerats på människors vardagsliv: Kommunala daghem för alla barn, oavsett vad föräldrarna vill, enhetliga skolor med i princip samma undervisning för alla, oavsett skillnader i intressen och begåvning, hyreslägenheter i allmännyttiga hus för alla, oavsett var och hur människor vill bo.

(Undantag finns: de socialdemokratiska statsråd som styr bostadspolitiken bor i villor i Tyresö, inte i de allmännyttiga trerummare i Hallunda som de planerat åt

alla andra i landet. Jämlikheten är differentierad.)

Socialdemokratin olikas ansatser, från total socialisering till planhushållning och generell välfärdspolitik, har som gemensam nämnare att de formulerar bestämda mål, både för ekonomin och vardagslivet. Samhället ska, en gång, bli färdigt. Industrin ska producera sysselsättning åt alla, i företag som fördelas rättvist över landet. Alla ska ha lika lång utbildning, med samma betyg. Alla ska bo enligt socialstyrelsens norm för god bostad. Alla barn ska tas om hand i kommunala daghem. Till slut ska alla människor bli riktigt jämlika.

Viljan att styra utvecklingen är den (just det!) röda tråden i partiets olika strategier. Den fullständiga socialiseringen och sedan planhushållningen övergavs, enbart av taktiska skäl, och tillämpades sedan på vardagslivet.

Socialdemokratin har här ett pedagogiskt övertag i kampen om väljarna. Ett bestämt slutmål för utvecklingen ger en matris för tolkning av all i sig svårbegriplig och slumpmässig förändring. Alla frågor om hur allt ska gå får ett svar. Denna garanterade kontroll över utvecklingen, i vardagslivet konkretiserad till löften om omhändertagande, från daghemmet till servicehemmet, skapar trygghet. Ingen behöver bli utlämnad åt det ovissa, ta ansvar och risker. Samhället tar hand om dig.

Detta statens heltäckningsansvar legitimerar statens rätt att disponera alla inkomster; det är ju nödvändigt för ansvarsstagandets finansiering.

Den fundamentala skillnaden

Här ligger, vad jag förstår, den fundamen-

tala skillnaden mellan socialdemokratin och de borgerliga partierna (låt oss för enkelhets skull kalla dem det).

Socialdemokratin erbjuder en samhällsvision, ett slutmål som eliminerar alla problem, ett omhändertagande som skyddar mot förändringens ovisshet. De borgerliga partierna kan inte formulera ett motsvarande alternativ. De kan inte ställa ut en garanti för att "samhället" ska utvecklas på ett visst sätt. Inte om de är liberala.

Ty poängen med liberalismen är just att ingen — inte ens en demokratiskt vald majoritet — har rätt att styra utvecklingen i

---

Makten var viktigare än ideologin.

---

det liberala samhället. Utan där måste alla ha rätt att själva påverka den egna tillvaron efter de egna önskemålen, så långt resurserna medger. Därmed kan ingen i förväg veta hur samhället i framtiden ska se ut. Ingen kan ge några löften; ty löften om en viss bestämd utveckling eller ett visst slutmål förutsätter en styrning som inte kan ta hänsyn till framtida, nu okända individuella önskemål.

Liberalismen är därmed marknadens politiska ideologi. Marknadsekonomin utfall är inte förutsebart, inte styrbart. Ty marknaden är en kontinuerlig process av samvariationer mellan miljoner olika beslut, i ständig förändring. Komplikationsnivån omöjliggör även beskrivningar och prognoser, givetvis också kontroll och styrning — annat än genom den ekonomiska diktatur som kallas planekonomi.

Den liberala marknadsekonomin är ett helt öppet samhälle. Friheten för alla att

experimentera, att producera och efterfråga skapar en ständig förändring i helt oförutsebar riktning.

Det pedagogiska problemet för de borgerliga partierna är att marknadsföra denna öppenhet. De kan inte erbjuda ett bestämt slutmål, inte lova trygghet i betydelsen skydd mot förändringar. I gengäld kan

Familjen, skolan, vården, bostäderna skulle socialiseras.

de lova frihet för alla att — inom en ram av givna resurser — utveckla sina talanger, välja efter egna önskemål. De kan inte garantera alla medborgare total trygghet men lova dem att få behålla en stor del av sina inkomster själva.

Hittills har de borgerliga partierna i stort sett kopierat socialdemokratiens budskap. På sextiotalet försökte folkpar-

tiet alltid bjuda över socialdemokratin och lova två procent mer. De borgerliga regeringarna efter 1976 följde samma recept: ännu mer statsstöd, ännu mer bidrag, och ännu högre skatter. De har därmed fastnat i skattesaxen; löften om omhändertagande i alla led leder automatiskt till krav på skatter som drar in medborgarnas inkomster — och därmed låser fast medborgarna i beroendet av offentlig service och bidrag.

Om de borgerliga ska ge väljarna motiv att rösta borgerligt måste de erbjuda ett alternativ. Då måste de också beskriva det öppna samhället som en lockelse: Förklara att staten inte kan garantera medborgarna mer än vad de själva producerar, att staten kan garantera inte en bestämd framtid, men däremot frihet för alla att försöka forma en egen framtid.

Det är detta budskap de liberala partierna måste formulera. Om de är liberala.